

МОВНА ПОЛІТИКА ПІСЛЯ ПОМАРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

У статті розглянуто особливості формування мовної політики в Україні в період 2005–2009 рр. Висвітлено мовно-політичні аспекти діяльності чотирьох урядів. Зроблено спробу встановити модель мовної політики в Україні та спрогнозувати подальший розвиток мовно-політичних подій.

Ключові слова: мовна політика, планування, соціолінгвістика, законопроект.

Національна мовна політика особливо важлива в сучасних умовах глобалізації – у багатьох країнах ухвалено нормативні акти, які підтримують охорону державної мови, а також створено відповідні інституції для здійснення внутрішньої мовної політики (наприклад, Рада польської мови при Президії Академії наук, Французька Академія, Академія мови іврит тощо).

На сьогодні в Україні не існує чіткої та гармонійної системи бачення, визначення принципів мовної політики України, правових та організаційних засад розвитку і застосування державної мови та мов національних меншин. Державна мовна політика має суперечливий характер, що, своєю чергою, призводить до дестабілізації, зростання соціальної напруги в суспільстві, як наслідок – виникають політичні проблеми.

З огляду на законодавче розв'язання статусу мов, розрізняють *політику стратегічної багатомовності* (Австралія, Індія), *політику офіційної одномовності* (Естонія, Латвія), *регіональну мовну політику* (США, Польща), *політику офіційної двомовності* (Білорусь, Ірландія), *політику диференційованого юридичного статусу* (Албанія, Болгарія), *комплексну мовну політику* (більшість країн), *асиміляційну мовну політику* (Афганістан) та ін. [1, 8]. Держава здатна перетворювати мову на ефективне знаряддя для свого зміцнення або ж, навпаки, призводити до кризових ситуацій у суспільстві на ґрунті мовного протистояння.

Специфіка мовної політики України в тому, що це не тільки пострадянська держава, також це постколоніальна держава. Відомо, що за той час, коли Україна входила до складу Російської імперії, було видано 479 законів щодо заборони української мови. За радянських часів статус російської мови було закріплено законодавчо, поза цим політика «советів» втручалася в нормативи та граматику української мови. Наприклад, «Російсько-український словник» у трьох томах 1969 року подає питомо українські слова з позначкою «архаїзм» або «діалектне» (наприклад, *радуга – райдуга, разг. – веселка, обл. – ве-*

селиця), велика кількість лексики була проскрибована.

Тож у незалежній Україні постає проблема не тільки законодавчо затвердити статус державної мови та механізми регулювання її використання, треба відновити повноцінне спілкування нею після століть заборон та «радянзації». Поза цим слід враховувати специфіку менталітету українського народу, а також залишки «советського» типу мислення та сприйняття законів. Недосконала природа української демократії (делегувальна демократія з рисами авторитаризму [2, 12]) також впливають на впровадження мовної політики у сучасній Україні.

Особливість мовного питання в Україні в тому, що воно загострюється у передвиборчий час, політичні партії мають радикально відмінні погляди, тому в міжвиборчий час компроміси майже неможливі.

В Україні немає впливових масових організацій або рухів, які б опікувалися мовною політикою. Сфера мовного законодавства контролюється інтересами певних груп, бізнес яких залежить від мовних законів та розпоряджень (наприклад, книговидавці або дистриб'ютори кінофільмів).

Ще одна риса української мовної ситуації полягає в тому, що багато українців, обираючи під час соціологічного опитування за рідну мову українську, зазначають, що мова спілкування в них російська. Якщо для такого населення важливою є подальша змога спілкуватися російською, то для тих, хто обирає за рідну мову російську, вона стає символом «інакшості» від українського народу (хоча багато хто зазначає, що в роду мають українське коріння). Це все результат того, що російська мова є мовою колишньої метрополії, а також держави, яка в сучасних умовах чинить постійний політично-інформаційний тиск на Україну. Так чи інакше більшості українського населення набридло розігрування «мовної карти» напередодні виборів та постійне замовчування питання у міжвиборчий період. Нині, для людей важливе розв'язання політичної

та економічної кризи та повернення довіри до політичної еліти.

У 2004 р. відбулися вибори Президента України, починаючи з 2002 р. в країні вже тривала передвиборча кампанія. Провладний кандидат і на той час чинний Прем'єр-міністр Віктор Янукович (роки прем'єрства 2002–2005) протягом двох років здійснював класичну «центристську» політику. За місяць до виборів він несподівано виступив із закликом надати російській мові офіційного статусу. Віктор Янукович повторив передвиборчий хід Леоніда Кучми напередодні виборів 1999 р. Через таку заяву провладний кандидат автоматично відмовився від голосів виборців на Західній Україні, але забезпечив собі високий рейтинг на Сході та Півдні. У передвиборчий час країна поділилася на Схід та Захід за мовним критерієм.

Одним із пунктів передвиборчої програми Віктора Януковича було надання російській мові статусу другої державної мови. Заяви були доволі рішучими – винести обговорення цього питання на всенародний референдум, змінити Конституцію України [3]. Кандидат у Президенти Віктор Ющенко натомість у своїх промовах говорив про зміцнення позиції української мови, але водночас про особливий статус російської мови в Україні [4].

Маніпулювання мовою відбувається ще з початку незалежності України, наразі це справді болюче питання – Україна розділена на два табори за мовним принципом. Ще Леонід Кучма у 1999 році обіцяв російську мову як другу державну, таким чином заохочуючи російськомовне населення до підтримки своєї кандидатури на виборах, тобто він працював зі східними регіонами як зі своїми потенційними виборцями. Леонід Кучма отримав булаву Президента, але свої передвиборчі завдання не виконав. (Янукович був Прем'єр-міністром після Помаранчевої революції, проте не здійснив мовно-політичні обіцянки).

Увесь 2004 рік Україну лихоманило від промов, обіцянь та запевнянь. Дві різні позиції щодо мовної ситуації в Україні. Під час Помаранчевої революції гасла стосувалися більше політичної та соціальної сфери, і лишень у 2005 році, в інавгураційній промові Президента України Віктор Ющенко пообіцяв, що «кожен може навчати своїх дітей мовою батьків», запевнив, що російську мову не будуть обмежувати у вживанні, але водночас наголосив, що українська мова – державна, що провадити розподіл держави за мовою, релігією чи кольорами неправильно, адже «кожного з нас об'єднують кольори прапора України» [5].

На початку 2005 року Юлія Тимошенко стає Прем'єр-міністром України, а віце-прем'єр-міністром із гуманітарних питань – Микола

Томенко. Розібравшись із «Євробаченням», розповівши пресі про стандарти журналістики, накресливши схему докорінної перебудови Академії наук, гуманітарний віце-прем'єр Микола Томенко взявся і за проблеми мовознавства. 21 квітня 2005 р. на брифінгу в Кабінеті Міністрів М. Томенко розповів, що одержав листа від українських філологів і письменників, які просили його відновити попередній склад правописної комісії. Віце-прем'єр зазначив, що проводив дебати щодо комісії із правопису й дійшов висновку, що доцільніше буде залишити нинішній склад комісії. Віце-прем'єр-міністр з гуманітарних питань також зазначив, що не вважає за необхідне переводити комісію зі сфери компетенції Міністерства освіти й науки й підпорядковувати її безпосередньо Кабміну, як це було тоді, коли прем'єр-міністром працював нинішній Президент Віктор Ющенко і як просили зробити його підписанти листа.

Більше того, М. Томенко заявив, що він завжди критикував комісію, яка працювала під час прем'єрства В. Ющенка: «Не будемо повертати старий правопис... стару українську мову» [6]. У листі зазначено, що «правописний хаос, який панує в Україні вже протягом майже чотирнадцяти років, призводить до розхитування навичок писемної мови», а «занедбаність державної мови вказує на неналежний рівень цивілізованості українського суспільства» [7]. Високопосадовець відхилив і зміни, які підписанти листа просили внести до складу правописної комісії, до якої на той час входили колишні фахівці з історії КППС та «наукового комунізму». Можливістю, які можна було б використати для реформ та запровадженнь у мовній політиці, віце-прем'єр знехтував, тому можемо казати радше про те, що він міг би зробити в мовній політиці, але не зробив. Ймовірно, проведення пісенного конкурсу «Євробачення» в Україні відвертало увагу Миколи Томенка від вирішення мовних питань.

22 вересня 2005 року Верховна Рада дала згоду на призначення Юрія Єханурова Прем'єр-міністром України. Віце-прем'єр-міністром із гуманітарних питань призначено В'ячеслава Кириленка. Важливо зазначити, що саме цей уряд припадає на передвиборчий ажіотаж – вибори до Верховної Ради. І, звичайно, одним із пунктів непримирення двох (та більше) сторін було мовне питання. Тож дії В'ячеслава Кириленка були під особливо уважним наглядом громадськості.

Найголовнішим кроком щодо зміцнення державної мови була Постанова про обов'язкове дублювання частини фільмів українською мовою. Це викликало як обурення, так і зацікавлення серед населення. Завдяки цій постанові Україна отримала неперевершений переклад «Тачок», «Сезону полювання», «Веселих ніжок», «Піра-

тів Карибського моря» та ще низки художніх і мультиплікаційних фільмів. Олекса Негребецький знову показав влучність української мови – можна сміятися не з власне української мови, не з жартів, які перекладені нею, а з правильно дібраних українських відповідників.

Водночас, кінотеатри східних областей скаржилися на малу кількість людей, які ходили на українські сеанси, адже в прокаті був як і російський, так і український відповідники стрічки. В Одесі, наприклад, на український фільм приходило 9 глядачів, а російськомовний сеанс збирав 200 людей [8]. У жодному разі не можна говорити про поганий переклад, майже усі фільми були професійно дубльовані. Тож більша кількість людей на російських сеансах – це проблема вибору – «якщо я погано розумію українську, то краще піти на переклад тією мовою, яка мені ближча». Хоча більшість журналістів, які виступали проти перекладу, використовували такий термін, як «нерозуміння», або «несприймання» – мовляв, українську мову не розуміють. Хоча за статистикою, яку наводив народний депутат України Андрій Шкіль (Блок Юлії Тимошенко), лише 2 % населення України не розуміють українську мову як таку, тобто вона є для них іноземною [9]. Слід зауважити, що кінотеатр – це переважно молодіжна розвага, а молодь навчалася вже в незалежній Україні, тобто володіння державною мовою має бути на досить належному рівні, аби не тільки розуміти, а й спілкуватися нею.

Іншою специфікою є субтитри українською мовою на телебаченні, надзвичайно велика кількість стилістичних помилок та неграматична побудова речень підтверджує, що переклади зроблені не фахівцями. Існує навіть думка, що текст просто «загнали» в програму автоматичного перекладу. Це призвело до таких опусів як переклад фільму *«Хождение по мукам»* і український варіант *«Ходіння по борошну»* та інше (*«Юнона і Авось»* – *«Юнона і Нехай»*, *«Дом Романовых»* – *«Маєток Романових»*, *«Страсти Христовы»* – *«Пристрасті Христові»*). Але водночас на деяких телеканалах трапляється якісне субтитрування з хорошим підбором відповідників фразеології, або навіть створення нових (*Новий канал*, серіал *«Кадетство»*; *«Жалко у пчёлки»* – *«Шкода – це машина така»*). Також у кінотеатрах демонструвалися фільми, переклад яких був не на належному рівні, тож слід було створити комісію, яка б відстежила, щоб за переклад бралися професіонали. Бо позиція деяких кінопрокатників була така: – «Хочете український переклад? Зробимо, самі пожалкуєте» [10].

Побутувала думка щодо невідповідності перекладу, російський актор Віталій Єгоров зазначив, що такі фрази як *«Кощмар»* та *«риба мОя»* у перекладі українською не звучали б [11]. Але,

на нашу думку, вся справа в професійному перекладі. Український Гаррі Поттер зберіг задумку автора – персонажі оригіналу говорять різною англійською, з діалектами, а от російський переклад цього не передав.

Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права схвалила Концепцію мовної політики, де йшлося зокрема про відповідальність за порушення мовного законодавства. Над Концепцією працювала комісія фахових мовознавців та політичних діячів, її обговорювали достатньо довго, проте вона так і не була ухвалена.

Головні риси цієї концепції: 1) розширення функціонування української як державної і водночас невтручання держави у приватне мовне спілкування громадян; 2) забезпечення мовно-культурних прав представників національних меншин, якщо це не суперечить функціонуванню української як державної; 3) надання мові статусу державного символу (поряд із гербом, прапором та гімном) та притягнення до відповідальності в разі неповаги до мови як символу; 4) володіння державною мовою як підстава для набуття громадянства; 5) боротьба із суржилом та надміром іншомовних запозичень, особливо в мові ЗМІ; 6) підвищення престижу української мови, зокрема шляхом реформи правопису; 7) державний захист загрожених мов національних меншин (гагаузька, ромська, кримськотатарська, караїмська); 8) запровадження заходів позитивної дискримінації щодо мов, які потребують особливого захисту, зокрема щодо української мови в деяких регіонах України [12].

Найцікавішим з точки зору практичної реалізації виглядає розділ концепції про механізми втілення мовної політики в життя. Автори документа пропонують створити чи в окремих випадках забезпечувати функціонування чинних мовно-політичних органів: Національну раду з мовної політики при Президенті України, урядовий орган з мовної політики, визначений чи сформований Кабінетом Міністрів України, Національну комісію з питань правопису та мовних норм Національної Академії наук України, Національну раду України з питань телебачення та радіомовлення. На кожну з цих інституцій покладено різні обов'язки в мовній сфері. Так, до компетенції правописної мають належати не лише питання внесення доповнень та змін до українського правопису, а й такі актуальні проблеми, як вироблення та затвердження правил іншомовного відтворення українських власних назв та національних реалій (назв грошової одиниці, одиниць адміністративно-територіального устрою, посад тощо); контроль за дотриманням нормативів транслітерації географічних і власних назв України для передачі таких назв лати-

ницею, розв'язання спірних питань української наукової та виробничої термінології та ін. Наразі питання створення дієвих інституцій з мовної політики є найбільш актуальним та дискусійним в Україні.

Віце-прем'єр із гуманітарних питань В. Кириленко запропонував впровадити іспити з української мови для державних службовців. Важливою пропозицією віце-прем'єра стало і введення квот на імпорт російської книжки. «За оцінками експертів, імпорт минулого року (2005) склав не менше як 70 млн книжок. Із 54 млн примірників, випущених в Україні, 61 % – це україномовна книга, 31 % – російськомовна, решта – написані мовами національних меншин. Якщо розуміти, що з цих 70 млн, як правило, 99 % – книжки російською мовою, то вся підтримка вітчизняного видавця через відсутність захисту внутрішнього ринку зводиться нанівець. Тому необхідно ухвалити захисне рішення», – так висловився віце-прем'єр в одному із інтерв'ю [13]. На жаль, ці пропозиції були висунуті в останні дні урядування Юрія Єханурова й тому так і не були втілені в життя.

4 серпня 2006 року Верховна Рада дає згоду на призначення Віктора Януковича Прем'єр-міністром України. Віце-прем'єр-міністром із гуманітарних питань стає Дмитро Табачник. Можна сміливо назвати правління цього уряду нівелюванням усього, що було зроблено за попередні роки. Так, відбулася спроба скасування Постанови про обов'язковий переклад фільмів (Конституційний Суд України пізніше ствердив неконституційність цього документа). З'явилися законопроекти щодо надання російській мові статусу другої державної, рішення обласних та міських рад щодо надання російській мові статусу регіональної (хоча власне початок був покладений ще за попереднього уряду – вплив виборів до Верховної Ради). Це неповний перелік нівелювання. Але варто зазначити, що, крім цього, з вуст політиків лунають зневажливі слова щодо української мови як такої. «Українська мова – це не мова науки й необхідність у ній (мові) просто відпадає» (М. Левченко, депутат Партії Регіонів). Звичайно, цитата перекладена. Відразу згадується позиція тьоті Моті з п'єси «Мина Мазайло» М. Куліша – «гораздо пріятнее бить ізнасілованной, чем українізірованной».

Майже кожен крок щодо зміцнення російської (недержавної) мови в Україні «підкріпленний» покликанням на Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, але слід врахувати те, що ратифікація Україною цієї Хартії у такому вигляді, як це було вчинено 15 травня 2003 року, об'єктивно спричинила виникнення в Україні низки гострих проблем юридичного, політичного та економічного характеру. Головними причинами цього є неправильний офіційний переклад

тексту документа українською мовою, який був доданий до Закону про ратифікацію Хартії, а саме слова «міноритарний». Над перекладом мають попрацювати досвідчені лінгвісти, аби новий переклад знову не створив суперечки. Але крім того, в Законі України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов та мов національних меншин» прописано – якщо число осіб, які належать до іншої національності (не української), перевищує в межах певної адміністративно-територіальної одиниці 20 %, ця мова де-факто отримує в межах цієї одиниці статус офіційної. Остання норма не є нормою самої Хартії, а була додана українськими законодавцями. Причому нечіткість її формулювання дозволяє різнотлумачення: чи йдеться про 20 % представників національної меншини, чи про 20 % тих, хто говорять цією мовою. Саме на цю норму покликалися міські та регіональні ради, коли ухвалювали рішення щодо статусу російської мови. Слід зазначити, що Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права схвалила новий переклад Європейської хартії регіональних мов та мов національних меншин ще за урядування Ю. Єханурова, проте цей проект так і не став об'єктом розгляду на засіданнях ВРУ.

Щодо скасування Постанови про переклад, то це викликало неабияке обурення, були влаштовані круглі столи, проводилося збирання підписів і навіть з цієї нагоди було зорганізовано сайт, який вітає тих, хто туди заходить, написом Hollywood з тризубом замість букви W та палким закликком «Ходи ТІЛЬКИ на україномовні фільми». Також в Інтернеті існував сайт, де користувачі могли зареєструватися і запевнити, що ходитимуть на фільми тільки з українським перекладом. У завдання сайту входило зібрати 1000 підписів, 1 лютого 2007 адміністрація сайту вирішила припинити реєстрацію, оскільки кількість людей в п'ять разів перевищувала цифру, яку ставили за мету на початку. На 1 лютого зареєстровано 5303 учасники [14].

27 вересня Віктор Янукович заявив про потребу надати російській мові статусу державної, «російська мова в Україні вимагає певного статусу» [15]. У той самий день Міністерство закордонних справ Російської Федерації відмовилося ігнорувати «гонения русского языка» і зазначило, що «двуязычие на Украине – это исторически сложившееся явление». Щодо цієї тези, яка не вперше лунає з вуст російських політичних діячів, про який захист російської мови можна говорити, коли за статистикою в Донецьку тільки 18 друкованих ЗМІ видаються українською мовою. А частка російськомовних стрічок в українському ринку прокату становить 80 %.

За другого прем'єрства Юлії Тимошенко в Україні почалося підготування до виборів Прези-

дента України 2010 року. Оскільки Юлія Тимошенко зацікавлена у кріслі глави держави, у її інтересах було провести прем'єрство на «високу оцінку». Але через чергову політичну та економічну кризу їй не вдалося досягти запланованого.

За останні роки у сфері мовної політики можна зазначити законотворчу тенденцію: існує велика кількість проектів щодо самої мовної політики, внесення змін до чинного законодавства, нові законопроекти. Їх можна розділити на такі категорії – законопроекти, що пропонують дві державні мови (Н. Шуфрич, В. Янукович, В. Колесніченко – Партія регіонів, Л. Грач – КПУ), і ті, що спрямовані на повне затвердження української мови як єдиної державної (автори Ю. Гнаткевич, П. Мовчан і В. Яворівський – фракція БЮТ).

Щодо першої категорії, то для прикладу, проект Базового закону про мови авторства комуніста Л. Грача пропонує послідовно ввести двомовність (українська як державна та російська або інша як регіональні) у галузі освіти, культури, засобів масової інформації, судочинства. За цим законопроектом кандидати у депутати мають видавати свої програми українською і російською або іншою регіональною мовами. Автор пропонує повернути у вжиток і винахід радянських часів – вибір мови навчання за заявою батьків учнів або студентів. Також запропоновано внести зміни у законодавство щодо освіти (дошкільної, загальної середньої, вищої, позашкільної), де в пункти про виховання шанобливого ставлення до державної мови рекомендується додати також «і до російської або іншої регіональної». Особливою активністю у мовно-політичному плані вирізняється народний депутат від Партії регіонів В. Колесніченко. Він є автором близько двох десятків законопроектів, які стосуються змін щодо статусу мов у судочинстві, реєстрації промислових товарів тощо.

Інша група законопроектів спрямована на розвиток і розширення функцій української як державної. Так, проект закону «Про мови» авторства В. Яворівського та П. Мовчана передбачає обов'язок кандидатів у народні депутати володіти державною мовою, а також адміністративну чи службову відповідальність за відмову державного службовця надати інформацію державною мовою. Закон також пропонує розширити функції української як державної, вимагаючи її обов'язкового застосування у сфері обслуговування, а також ввести атестацію на знання української мови серед військовослужбовців.

Законопроекти під час розгляду в комітетах ВРУ проходять фахову експертизу – більшість проектів законів за результатами такої експертизи або відхилені, або повернені на додаткове опрацювання. Слід зазначити, що 19 вересня

2008 року проект Закону України «Про державну службу» (В. Янукович – Партія регіонів) було прийнято за основу Закону України «Про державну службу» – в першому читанні за таке рішення проголосував 361 народний депутат (БЮТ та Партія регіонів). Проте законопроект набув скандального розголосу в ЗМІ і згодом його було відхилено.

Під час другого прем'єрства Юлії Тимошенко більшість кроків у мовній політиці були зроблені Міністерством освіти і науки України. Одним із них стало Зовнішнє незалежне оцінювання. Івана Вакарчука, міністра освіти і науки, журналісти «охрестили» революціонером 2008 року – за введення ЗНО. «Постраждали» від української мови вбачають в Іванові Вакарчукові «вселенське» зло й називають одним із найзатягітших націоналістів в уряді Тимошенко. У 2008 році обговорювався новий проект міністерства. Іван Вакарчук звернувся до ректорів ВНЗ з ініціативою розпочати кампанію з популяризації української мови в університетах і запропонував «перехресний» обмін викладачами та студентами між вищими навчальними закладами. Так, за задумом міністра, львівські професори викладатимуть у донецьких інститутах, а франківські студенти складатимуть заліки в одеських університетах. «Ефект» присутності в мовному середовищі дасть змогу краще вивчити українську і подолати «смугу мовного відчуження та бар'єрів» [16].

Водночас в Україні знову починається передвиборчий сепаратистський ажіотаж – повторення подій 2006 року. Показовий приклад – лист начальника управління освіти Закарпатської облдержадміністрації Ю. Герцога до начальників районних та міських відділів освіти від 26.07.2007 р., де той «просить сприяти» створенню в загальноосвітніх закладах так званих русинських недільних шкіл і цю позицію просить довести до відома директорів усіх шкіл області. За кілька років таких «русинських» недільних шкіл відкрилося вже близько 40, в кожній з яких вчать майже двадцять дітей. Велика заслуга у цьому іноземних спонсорів, без яких «возродження русинського ошколовання» не відбулося б. Недавно стало відомо, що й московський фонд «Русській мір» теж хоче фінансово підтримувати недільні школи для «здержовання поукраїнчення» українців Закарпаття [17].

Севастопольська міськрада нещодавно постановила ввести в місцевих школах обов'язкове викладання предметів російською мовою. Такий крок севастопольських депутатів викликаний указом Міністерства освіти і науки України за № 461, згідно з яким усі севастопольські школи зобов'язані були ввести з 1 вересня 2009 р. викладання шкільних предметів українською мовою. Указ спричинив шквал негативних емоцій і

протести з боку батьків, громадськості і правозахисних організацій.

Фактично, рішення Севастопольської міськради скасовує наказ міністра освіти. Справу наразі розглядатиме Генеральна прокуратура. На думку багатьох учасників дискусії, яка розгорнулася на інтернет-сторінках, рішення міськради Севастополя має бути скасоване негайно. Органи прокуратури зобов'язані скасувати таке рішення і порушити кримінальну справу проти його ініціаторів, оскільки крок Севастопольської міськради є протизаконним та антиконституційним.

Верховна Рада Криму прийняла постанову щодо популяризації російської мови на території автономії. На черговому пленарному засіданні кримського парламенту за це рішення проголосували 82 депутати при 1 протипозиції. Згідно з документом, Раді міністрів Криму доручено при внесенні змін до бюджету Криму на 2009 рік передбачити для Міністерства освіти і науки автономії цільові асигнування на видання навчально-методичної літератури російською мовою, а також спільно забезпечити в усіх навчальних закладах розміщення інформації (вивісок, стендів, табличок) російською мовою.

Севастопольська міськрада після постанови щодо обов'язкового викладання в місцевих школах предметів російською мовою, пішла ще далі – доручила відділу освіти міськдержадміністрації підготувати і внести до серпня у статуті всіх шкіл міста (окрім спеціалізованих українських) положення про те, що мова викладання в цих закладах – російська. Більше того, міська рада звернулася до прокуратури стосовно законності указу № 461. Цим документом МОН передбачає проведення з 2012 р. Зовнішнього незалежного тестування виключно українською мовою і зобов'язує педагогів перейти до викладання низки предметів спочатку у двомовному варіанті, а згодом – усіх предметів тільки українською.

Ми коротко розглянули діяльність у мовнополітичному плані чотирьох урядів. Яку ж позицію щодо мовної політики займає Президент України? Віктор Ющенко дуже часто в своїх виступах використовує такі слова, як *культура, нація, державність* тощо. Серед усього хаосу подій його позиція надзвичайно стійка та незмінна, ще відтоді як він став народним депутатом. На переконання В. Ющенка, єдиною державною мовою має залишатися українська, у російській мові трохи відмінний статус, аніж в інших мов національних меншин – частка російськомовного населення в Україні велика, тож не треба заявляти про повну українізацію, тим паче, що насадження українізації викличе тільки спротив. Але треба враховувати, що статус російської мови в Україні має бути чітко прописаний на державному рівні.

У травні 2005 р. йшлося про меморандум стосовно запровадження української мови як мови теле- та радіомовлення, який приведе до згоди між телерадіокомпаніями, Нацрадою та Міністерством культури і туризму. Тоді В. Ющенко наголошував, що російська мова в жодному разі не обмежуватиметься, оскільки це мова мільйонів українців. Через два з половиною роки позиція Президента дещо змінилася. У промові під час засідання Нацради 12 грудня 2007 р. В. Ющенко заявив, що «національний інформаційний простір має бути українським» [18].

Згодом, одним із центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації мовної політики стає Міністерство культури і туризму в Україні, головним чином відділ кіно. Також це міністерство активно підтримує україномовні газети і журнали мистецького спрямування («Літературна Україна», «Українська музична газета», «Україна», «Дзвін», «Вітчизна» тощо), фінансування кількох періодичних публікацій для бібліотек. У 2006 р. бюджет на «розвиток української мови» становив 19,7 млн гривень [19].

Головними інструментами Президента у сфері мовної політики є Нацрада з питань телебачення і радіомовлення, яка функціонує як регуляторний орган влади, відповідальний за розподіл телевізійних та радіочастот. Другий інструмент – Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права. Вона безпосередньо підпорядкована Президентові. Як уже було зазначено, у 2006 р. Комісія ухвалила «Концепцію державної мовної політики в Україні», яка містить, наприклад, дуже важливі висловлювання стосовно ситуації в ЗМІ, а також вимоги стосовно українізації.

Також Віктор Ющенко запропонував на розгляд Верховній Раді власний законопроект, що стосується мовного питання. Йдеться про доповнення та зміни до ратифікованої Україною Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин. Президент пропонує не тільки змінити назву документа на «Європейську Хартію регіональних або міноритарних мов», удосконалити офіційний переклад, усунувши термінологічні неточності, а й посилити захист державної мови.

Головною рисою мовної політики президента є впровадження її радше риторично, аніж законодавчо. Тобто Ющенко та його команда використовують адміністративні методи, оскільки немає законодавчої бази для іншої стратегії. Позаяк державний апарат непокоїть вирішення економічних та соціальних проблем, мовне питання доволі часто розігрується як спроба домовитися з опонентом. Але, проаналізувавши позицію Президента впродовж останніх років, а особливо за нещодавній час, можна сказати, що від доволі м'якого ставлення до мовного питання Пре-

зидент переходить до рішучих дій. Слід згадати, що 15 січня 2008 р. Ющенко надіслав листа прем'єр-міністру Юлії Тимошенко, де просить розглянути питання щодо створення відповідного органу виконавчої влади, який опікувався би мовним питанням та впроваджував мовну політику. Трохи згодом, а саме 20 лютого 2008 р. виходить Указ Президента з такою самою пропозицією.

Цікаво, що в основу цього виконавчого органу Президент пропонує вкласти Концепцію державної мовної політики, згадувану вище. Оскільки Концепція так і не була ухвалена, а також минуло більше року від Указу, можна сказати, що в цій сфері особливих зрушень не відбулося.

Напередодні президентських виборів важко сказати, чи буде Президент тиснути на прем'єра у сфері мовної політики, чи взагалі це питання не будуть зачіпати. Одне можна сказати точно – розігрування мовного питання, щоб відволікти виборців від нагальних проблем, вже стає традиційним напередодні будь-яких виборів в Україні – президентських, парламентських або органів місцевого самоврядування. Щодо програм кандидатів у президенти, то найбільш проросійською виглядає позиція С. Тігіпка, який пропонує надати місцевим органам повноваження вирішувати статусну політику щодо мов, запровадити обов'язкове створення російськомовних версій Інтернет-сайтів органів державної влади, скасувати титрування та дублювання російських фільмів українською мовою [20, 24]. Позиції деяких кандидатів у мовному питанні виглядають досить суперечливо. Для прикладу, В. Литвин у своїй програмі декларує утвердження української як державної і водночас надання російській статусу мови міжнародного спілкування. Чинний Президент висуває свою кандидатуру на вибори 2010 р. і сподівається отримати другий термін, тож у його інтересах не зачіпати мовне питання, щоб не дратувати східний електорат. Віктор Ющенко зацікавлений у полюбовному вирішенні цієї проблеми напередодні президентських виборів або взагалі не торкатися цієї тематики.

Якщо подивитися на європейський досвід передвиборчих мовних баталій, то, попри те, що Європейський Союз пропагує політику мультилінгвізму, на національних виборах перемагають

кандидати, які пропонують заходи для зміцнення позицій державних мов. Так, у передвиборчій програмі А. Меркель передбачено проведення тесту з німецької мови для всіх дітей віком чотири роки (для стимулювання інтеграції емігрантів) [21, 14].

Одним із перших кроків, котрий, на нашу думку, слід зробити у мовній політиці – це закон, який би суворо карав порушників державності України. Адже прийняття незаконних рішень міськими та регіональними владами веде до порушення територіальної цілісності України – однієї з ознак незалежної держави. Це порушення 10-ї, 19-ї, 92-ї та 144-ї статей Конституції України. Ухвалення виваженої Концепції мовної політики допоможе створити умови для консолідації українського народу задля створення всебічного розвитку кожної окремої особи.

Крім цього, окремі політики закидають своїм опонентам, що російська мова нібито зазнає утисків. Хоча з огляду на відсоток теле- та радіомовлення російською мовою, на частку російської книжки на українському ринку тощо можна сміливо казати, що саме українська мова зазнає утисків. Держава має розробити низку законів, які б стримували російську інформаційну агресію. Як-от чинний французький закон про мову передбачає заходи проти англіцизмів у рекламі, в ефірі, проти засилля англомовної естради тощо.

Наявність великої кількості законопроектів щодо статусу мов в Україні вказують на те, що політичне протистояння певних партій переноситься на законотворчі ініціативи, а саме в мовних питаннях. Кожні вибори спричиняють у Верховній Раді нові законопроекти, котрі рідко коли виходять навіть на обговорення в комітетах, і відіграють радше роль підтвердження політичних позицій певних депутатів, партій та блоків.

Українську мову політику можна вважати комплексною мовною політикою зі складним політичним конфліктом. З огляду на зовнішню мовну політику можна сказати, що вивчення української мови в інших країнах ведеться радше за підтримки місцевих ентузіастів, аніж за сприяння офіційної України. Внутрішня мовна політика ведеться адміністративними методами, у багатьох моментах статуси мов не підтримані законодавчо.

1. Лазаренко Л. Досвід мовних політик світу й українська перспектива / Л. Лазаренко // Українська мова. – 2002. – № 4. – С. 3–22.
2. Кулик В. Мовна політика та суспільні настанови щодо неї після Помаранчевої революції / Володимир Кулик // Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз та рекомендації / [за ред. Юліане Бестерс-Дільгер]. – Вид. дім «Кисво-Могилянська академія», 2008. – С. 11–54.
3. Янукович повторив пар-хід Кучми і закрит собі дорогу на Захід // Українська правда. – 2004. – 27 вересня. – Режим доступу: <http://pravda.com.ua/news/2004/9/27/12183.html>
4. Програма кандидата Віктора Ющенка. – 2004. – Режим доступу: <http://www.yuschenko.com.ua/ukr/Future/206/>
5. Обращение Президента Украины Виктора Ющенко к украинскому народу. Официальное Интернет-представительство Президента Украины. – 2005. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ru/news/data/print/2218.html>
6. Макачук О. Зміни в українському правописі. ВВС Ukrainian.com. – 2005. – Режим доступу: http://pravopys.vlada.kiev.ua/pravopys/pozytyv/zminy_bbs.htm

7. Грабовський С. Україна отримала, нарешті, свого корифея наук? // Українська правда. – 2005. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/news_print/2005/4/22/3746.htm
8. Не будь байдужим. Українська мова повернеться в кінотеатри через суд? – Режим доступу: [http://www.nbb.com.ua/index.php?id=13&tx_ttnews\[pointer\]=6&tx_ttnews\[tt_news\]=13&tx_ttnews\[backPid\]=11&cHash=8e47941890](http://www.nbb.com.ua/index.php?id=13&tx_ttnews[pointer]=6&tx_ttnews[tt_news]=13&tx_ttnews[backPid]=11&cHash=8e47941890) – 2006.
9. Не будь байдужим. Кабмін глушить пресу. – Режим доступу: [http://www.nbb.com.ua/index.php?id=13&tx_ttnews\[pointer\]=5&tx_ttnews\[tt_news\]=28&tx_ttnews\[backPid\]=11&cHash=5ca7877586](http://www.nbb.com.ua/index.php?id=13&tx_ttnews[pointer]=5&tx_ttnews[tt_news]=28&tx_ttnews[backPid]=11&cHash=5ca7877586) – 2006.
10. Не будь байдужим. Комерційні тасмниці про фільми українською мовою. – Режим доступу: [http://www.nbb.com.ua/index.php?id=14&tx_ttnews\[tt_news\]=75&tx_ttnews\[backPid\]=12&cHash=9a8e7ddc95](http://www.nbb.com.ua/index.php?id=14&tx_ttnews[tt_news]=75&tx_ttnews[backPid]=12&cHash=9a8e7ddc95) – 2006.
11. Там само.
12. Концепція державної мовної політики в Україні. – Режим доступу: gska.rada.gov.ua/pls/zweb-n/webproc34?L=&pf3511
13. Кириленко В'ячеслав: «Порядок застосування мов визначається законами, а не місцевими радами». Служба Віцепрем'єр-міністра. Урядовий портал. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/news_article?art_id=35078922&cat_id=35883 – 2006.
14. Банк обещаний. – Режим доступу: <http://www.pledgebank.com/kino-pereklad>. – 2006.
15. Не будь байдужим. Янукович пообіцяв зняти «перекося» з російською мовою. – Режим доступу: [http://www.nbb.com.ua/index.php?id=13&tx_ttnews\[pointer\]=6&tx_ttnews\[tt_news\]=17&tx_ttnews\[backPid\]=11&cHash=37fd6455e5](http://www.nbb.com.ua/index.php?id=13&tx_ttnews[pointer]=6&tx_ttnews[tt_news]=17&tx_ttnews[backPid]=11&cHash=37fd6455e5). – 2006.
16. «Ефект» мовної присутності // Україна молода. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1335/174/47080/>
17. Гаврош О. «Русинське ошколовання» // О. Гаврош // Україна молода. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1360/174/47959/>
18. Ющенко наголошує, що національний інформаційний простір повинен бути українським. – Режим доступу: <http://telekritika.ua/news/2007-12-12/35487>
19. Богуцький Ю. Рішення, якою бути Україні, приймається не в Україні. – Режим доступу: www.tekekriika.kiev.ua/articles/123/0/9468
20. Руденко С. Ребрендинг Тігіпка / С. Руденко // Український тиждень. – 2009. – № 40. – С. 24.
21. Кривдик О. Консервативний ренесанс / О. Кривдик // Український тиждень. – 2009. – № 40. – С. 13–14.

Shevchuk H., Trach N.

LANGUAGE POLICY AFTER ORANGE REVOLUTION

The article highlights aspects of language policy forming at the period of 2005–2009. It reveals the language policy of 4 different governments. The authors try to define the model of language policy in Ukraine and to prognose the further language-political events development.

Key words: language policy, language planning, sociolinguistics, draft law.